

Thành phố Hạ Long – Đô thị trên nền di sản hay đô thị loại một lớn nhất nước? Những câu hỏi còn bỏ ngỏ

Ha Long City – A heritage-based city or the largest grade-1 city in the country?
Unanswered questions

Nguyễn Đức Quang

Tóm tắt

Bài báo đưa ra một góc nhìn quy hoạch thành phố Hạ Long – Tỉnh Quảng Ninh, Nơi có di sản thiên nhiên thế giới, cũng là nơi đang được quy hoạch hướng tới đô thị lớn, nhưng dường như đang thiếu đi việc nghiên cứu sâu về tính bền vững. Hai yếu tố quan trọng tạo nên bản sắc đô thị và tính bền vững cho sự phát triển đô thị là khai thác giá trị văn hóa và giá trị thiên nhiên, môi trường. Bài viết phân tích hiện trạng xây dựng, hiện trạng tự nhiên và một số bất cập trong nghiên cứu quy hoạch đô thị Hạ Long dưới góc độ văn hóa và ứng xử với thiên nhiên Vịnh Hạ Long và Vịnh Cửa Lục.

Từ khóa: Quy hoạch xây dựng vùng Quảng Ninh; Thành phố Hạ Long; Vịnh Cửa Lục; Huyện Hoành Bồ; Rừng ngập mặn Vịnh Cửa Lục

Abstract

The paper gives a perspective on the planning of Ha Long city - Quang Ninh province, where the world natural heritage is located. This city is also being planned towards a large urban area, but there seems to be a lack of in-depth research on its sustainability. Two important factors that create urban identity and sustainability for urban development are the exploitation of cultural values and natural and environmental values. The paper partly analyzes the current state of construction, the natural status and some shortcomings in the study of urban planning in Ha Long in terms of culture and behavior with nature in Ha Long bay and Cua Luc bay.

Key words: Urban contruction of Quang Ninh area; Ha Long city; CuaLuc Bay; Hoanh Bo district; Cua Luc Bay mangrove forests

ThS. Nguyễn Đức Quang

Bộ môn Nhà ở, Khoa Kiến trúc
ĐT: 0913526422
Email: quangnd@hau.edu.vn

Ngày nhận bài: 26/01/2021
Ngày sửa bài: 9/03/2021
Ngày duyệt đăng: 31/03/2021

1. Đặt vấn đề

Cách đây khoảng 15 năm, tôi có tham gia tư vấn một dự án khu đô thị tại thành phố Hạ Long. Chủ đầu tư là một doanh nhân trẻ và thành đạt thông qua con đường làm than. Anh ta tự nhận là người ít học vấn, nhưng qua quá trình làm việc tôi rất ngạc nhiên khi anh ta chân thực những suy nghĩ về quy hoạch chung thành phố Hạ Long. Nhận định về quy hoạch của anh ấy rất chuyên nghiệp. Anh ấy nhận định:

- “Không nên tư duy san lấp”.
- “Hạ Long phải là thành phố nổi, là nơi giao thoa giữa núi non và sông biển”.
- “Các nhà quy hoạch phải xem xét vai trò tự nhiên của Vịnh Cửa Lục”.
- “Tôi đã từng là kẻ phá hoại khi làm than, nhưng tôi biết là phát triển kinh tế đô thị phải gắn với văn hóa ứng xử với thiên nhiên”....

Anh ta thật sự băn khoăn với sự phát triển của quê hương, nhưng rồi... Nhưng rồi kết luận:

- “Tôi với thầy chưa làm được đâu, thôi, thầy cứ quy hoạch san lấp cho tôi vậy, nhưng đừng san phẳng, cố gắng tạo ra nhiều cao độ theo địa hình, cố hạn chế thôi...”.

Câu nói sau cùng của nhà đầu tư đó thể hiện rất rõ mâu thuẫn giữa lợi ích của nhà đầu tư ngắn hạn và phát triển bền vững. Hiện trạng quy hoạch và xây dựng thành phố 15 năm qua, ta không khỏi băn khoăn về những bất cập ngày càng hiện hữu. Dường như chúng ta chỉ xây dựng, tạo ra nhiều dạng “vỏ” của kiến trúc và tạo ra rất nhiều sự “đứt gãy” về mối quan hệ con người với thiên nhiên và văn hóa. Chúng ta biết rằng thiên nhiên là một thành tố quan trọng nhất tạo nên bản sắc của một khu vực. Nó là nền của nền. Nó tạo nên cách thức con người tương tác với thiên nhiên qua các thời.

2. Khái quát hiện trạng đô thị Hạ Long- Quảng Ninh

Trước tiên, ta xem xét diện mạo hiện nay của đô thị Hạ long. Sau nhiều năm cố gắng quy hoạch và xây dựng, thành phố có nhiều sắc thái mới. Không thể phủ nhận giá trị phát triển thông qua bộ mặt đô thị. Những con đường, những cây cầu mới đem lại sự tiện nghi. Nhiều công trình đẹp, được thiết kế bài bản. Về quang cảnh và có phần hào nhoáng được thiết lập. Các hoạt động du lịch phát triển tốt.

Tuy nhiên, những mặt trái của quy hoạch xây dựng đã hiện hữu. Những khu đô thị mới mọc lên thiếu đi nét bản địa. Nó tạo ra quá nhiều những bức tường ngăn cách con người với thiên nhiên vốn có. Nhiều khu đô thị đã san lấp nhiều hecta mặt biển và rừng ngập mặn nhưng vẫn chưa được hoàn thiện. Nó tạo ra sự lãng phí tài nguyên đất, tài nguyên biển và cả tài nguyên rừng. Nhưng cũng nhờ chưa hoàn thiện mà nó còn làm người ta được thấy biển. Nhiều khu đô thị mới do các nhà đầu tư lớn xây dựng tạo ra nhiều sản phẩm bất động sản và du lịch, nhưng các sản phẩm này nặng về việc sao chép nên không tạo ra hình ảnh đặc thù.

Tư duy quy hoạch đơn giản đã vô tình làm thẳng và làm phẳng không gian đô thị. Nó làm cho không gian “sạch” nhưng không còn vẻ đẹp tự nhiên vốn có. Điều này có làm mất đi khả năng khai thác bền vững của văn hóa đô thị và văn hóa bản địa. Câu hỏi đặt ra ở đây là: Đô thị Hạ Long có nét đặc thù gì khác với các đô thị như Ninh Bình, Hải Phòng...? Mà vốn thành phố này đã có nền tảng là điều kiện tự nhiên rất đặc thù.

Hình 1. Bến Đoàn sau 20 năm phát triển

Một yếu tố quan trọng trong phát triển Hạ Long- Quảng Ninh là quy hoạch phát triển Vịnh Cửa Lục. Vịnh Cửa Lục trở thành trung tâm địa giới hành chính mới của thành phố Hạ Long [1]. Vịnh là lưu vực đổ ra biển của các sông Diễn Vọng, sông Trừ. Phần lớn diện tích Vịnh đang là rừng ngập mặn có giá trị rất cao về đa dạng sinh học và sinh thái biển. Nhưng mặt khác, Vịnh cũng có rất nhiều lợi thế về kinh tế biển. Vịnh có đường hàng hải thuận lợi, khả năng phát triển du lịch tốt.

Về định hướng quy hoạch và phát triển

Quốc hội đã thông qua Nghị quyết số 837/NQ-UBTVQH14 [2] sáp nhập huyện Hoành Bồ vào thành phố Hạ Long để tạo nên một đô thị có quy mô lớn và có hạ tầng đồng bộ tạo thuận lợi cho phát triển. TP Hạ Long lấy Vịnh Cửa Lục làm trung tâm kết nối, mở rộng không gian ra các vùng phát triển. Cụ thể, 4 vùng phát triển theo mô hình đa cực là: TP Hạ Long, TX Quảng Yên, TP Cẩm Phả, huyện Hoành Bồ.

Khi đó Vịnh Cửa Lục sẽ là một phần quan trọng của thành phố. Các đồ án và dự án quy hoạch phát triển và tầm nhìn đến năm 2050 đã được phê duyệt. Các cây cầu sẽ được xây dựng, các bãi biển tiếp tục được lấp, nhiều đồi núi sẽ được san phẳng. Các quảng cáo bất động sản bán đất nền xuất hiện khắp các trang web. Theo quy hoạch và các dự án đã được phê duyệt, Vịnh Cửa Lục sẽ có thêm 3 cây cầu nối ngang, một hầm đường bộ qua Vịnh. Mặc dù có các chỉ thị từ UBND Tỉnh về việc nghiên cứu hạn chế việc phá các khu rừng ngập mặn, nhưng để phát triển quy hoạch và kinh tế thì khó tránh khỏi mâu thuẫn giữa việc xây dựng và bảo tồn. Nếu không có cách nghiên cứu sâu hơn thì mọi chỉ thị, nghị quyết chỉ là khẩu hiệu suông. Việc san lấp sẽ không tránh khỏi, các quy hoạch phát triển theo hướng tiện dụng (đường thẳng, gần...) Vô tình uốn nắn thiên nhiên thẳng ra... dẫn tới vô hồn, mất giá trị khai thác lâu dài (Các địa phương trên cả nước đều na ná như nhau).

Hàng trăm hecta rừng ngập mặn ở Vịnh Cửa Lục sẽ nhường chỗ cho các sản phẩm bất động sản, các khu đô thị, đường giao thông theo quy hoạch cơ bản vẫn dựa vào nguyên tắc chia lô, san nền.

Về mặt văn hóa xã hội và kinh tế dân sinh: Sự phát triển đô thị Hạ Long trong những năm gần đây đem lại giá trị trị giá

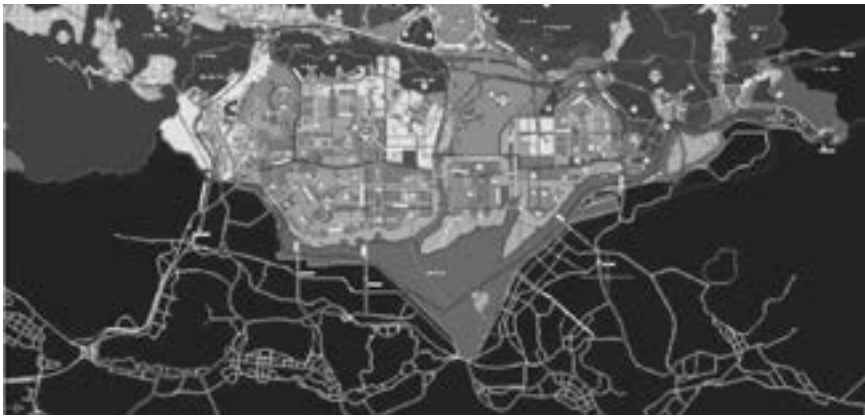

Hình 2. Diện mạo đô thị bên lề di sản

Hình 3. Vịnh cửa Lục "xanh"

cho dân cư bản địa. Rất nhiều các sản phẩm bất động sản và bất động sản du lịch được xây dựng. Nhưng có lẽ nó đem lại lợi ích ngắn hạn cho các nhà đầu tư lớn hơn cho các cư dân bản địa. Giá thành của các bất động sản được đẩy lên quá cao đã dẫn đến hiện tượng đầu cơ nhưng khả năng sinh lời lâu dài và bền vững thực thụ cho xã hội là rất thấp. Giá trị văn hóa và hình thái kinh tế tự sinh không được nghiên cứu. Trong khi đó, có những mô hình thành công hơn, hiệu quả văn hóa cao hơn. Lấy mô hình đô thị Hội An làm ví dụ. Hội An phát triển tốt dựa trên nền là di sản đô thị. Người dân đã dựa được vào đó và tự bảo tồn được di sản, họ được hưởng lợi

Hình 4. Vịnh Cửa Lục “đô thị”

Hình 5. Hàng nghìn hecta rừng ngập mặn bị các con đường chia cắt

từ chính di sản đó. Người dân bản địa Hạ Long liệu có được hưởng lợi thế di sản thiên nhiên tốt như ở Hội An?

3. Nguyên nhân và những câu hỏi còn bỏ ngỏ

Dường như các quy hoạch xây dựng vẫn đang tồn tại một tư duy phân chia đất đai và vạch tuyến giao thông. Từ cách tư duy đó, các lô đất được tính toán và chia, các con đường được san lấp. Cách tư duy này dẫn ra một lợi ích ngắn hạn. Và câu hỏi đặt ra là: “Hạ Long- Hòn Gai đã từng là một thành phố có hồn. Nay cái hồn của nó đâu?” Không thấy trong các dự án quy hoạch- kể cả dự án “Quy hoạch xây dựng vùng tỉnh Quảng Ninh đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2050 và ngoài 2050” [3] có đề ý điều này. Dường như các quy hoạch cho Hạ Long rất ít đề cập đến một bản sắc đô thị mà trước tiên nó tồn tại bởi hai yếu tố là bản sắc tự nhiên và nền tảng văn hóa.

Từ tư duy quy hoạch như vậy nên mới xuất hiện những con đường lớn chạy dọc ven biển và các công trình cũng lần lượt chạy theo. Bức tường thành tạo nên sự “đứt gãy” xuất hiện. Con người nhỏ bé như “thoát khỏi” môi trường sinh thái vốn có của họ, các công trình vô cảm mọc lên. Và sau quy hoạch, đời sống xã hội của cộng đồng dân cư ven biển có còn là nền tảng văn hóa hay họ bị bỏ lại bên lề.

Tôi cho rằng một vấn đề quan trọng của đô thị Hạ Long đã bị bỏ qua đó là lát cắt tự nhiên theo chiều từ đất liền ra biển. Mà cụ thể ở đây là thiên nhiên đã làm sẵn một sự giao thoa làm nên sự độc đáo của Vịnh, những ngọn núi đi dần từ đất liền ra biển. Đô thị mới được tạo dựng trên cơ sở tư duy mặt bằng san lấp, “đào núi, lấp biển”. Nó tạo ra một lớp “vỏ”

ngoài xây dựng hào nhoáng. Nhưng nó chặt đứt mối quan hệ vốn có của sự chuyển hóa tự nhiên. Nó tạo ra các đô thị “cụt”.

Mặt khác, trong nghiên cứu các đồ án quy hoạch, phần lớn dựa vào các con số có sẵn trên “bề mặt”, không thấy toát lên các số liệu quan trắc lâu dài về địa mạo, về sông ngòi, về các dạng địa tầng cũng như quan trắc về sự biến đổi địa chất thủy văn một cách khoa học. Từ đó, việc vẽ ra các đồ án nặng tính ngắn hạn. Việc xây dựng đô thị trên bề mặt mà không quan tâm đến việc cắt đứt các địa mạo, các sông ngòi bên dưới có thể có hệ lụy lâu dài. Mặt khác hệ lụy trước mắt là biến đổi khí hậu đã và đang diễn ra, khiến cho việc kè bờ, bồi đắp phải làm đi làm lại.

Về khía cạnh văn hóa nhân văn đô thị không được đặt ra. Nếu quan tâm khía cạnh này thì kinh tế đô thị không chỉ ngắn hạn là xây dựng công trình chạy dọc ven biển mà theo tôi, riêng với Hạ Long phải có trực gắn kết ngang con người với Vịnh. Khi con người bản địa được gắn kết ngang với biển, với di sản thì họ sẽ có các sinh kế thứ phát từ quy hoạch dẫn ra một cách tự chăm sóc và bảo tồn di sản.

Rõ ràng trong cách quy hoạch và xây dựng hiện nay đã tiềm ẩn nhiều mâu thuẫn với nhu cầu hiện tại và tương lai của đa số người dân.

Các công trình xây dựng theo các bản quy hoạch đã được duyệt sẽ được dùng để nâng cấp và tạo dựng nên một không gian vật thể và xã hội đô thị mới. Hạ Long sẽ được đánh giá là hiện đại thông qua các tiêu chí vật chất kỹ thuật. Và hiển nhiên, quy mô và loại hình không gian vật thể của các công trình tại những đô thị này được xây dựng dựa trên cơ sở duy lý của các nhà đầu tư lớn và nhiệm vụ chính trị ngắn hạn. Chúng ta biết rằng, tại các nước phát triển, quá trình cải tạo và nâng cấp các đô thị vốn rất hiện đại cũng đang diễn ra mạnh mẽ. Các nhà làm quy hoạch xây dựng và kiến trúc rất chú ý đến các khía cạnh tái thiết các không gian xã hội và văn hoá trong đô thị, nơi mà cơ hội cho dân cư sinh sống được mở rộng tới đa dạng các thành phần xã hội. Thế nhưng việc khoanh vùng chia lô cho các khu đô thị mới tại Hạ Long và Vịnh Cửa Lục cho thấy tương lai là các nhà đầu tư thứ cấp sẽ muốn khoanh vùng các khu ở lại để tự cô lập khỏi thiên nhiên. Thật vậy, với những toà nhà san sát được dựng lên, đã và sẽ không còn những khe hở cần thiết để nuôi dưỡng được sự đa dạng về mặt văn hoá và xã hội của những nhóm dân cư khác ở đô thị. Những bức tường định dạng và cắt nhỏ các đặc tính văn hoá xã hội của các tầng lớp dân cư vốn đã từng sinh sống. Những khoảng không gian vật chất được quy định và xây dựng tại đô thị sẽ là những lá chắn hữu hình trong việc duy trì hoặc gia tăng sự bất bình đẳng xã hội giữa các nhóm dân cư khác nhau, như các nhóm người giàu và người nghèo, người khác sắc tộc, khác tôn giáo...

Một di sản thiên nhiên sẵn có cần được bảo tồn, và nhờ

Hình 6. Một bức tường thành sao chép vô hồn phá hỏng cảnh quan thiên nhiên và đô thị

Hình 7. Những lô nhà “khóa chặt” cô lập con người với thiên nhiên

Hình 8. Hình ảnh rõ nét về sự “đứt gãy” giữa các không gian đô thị và thiên nhiên di sản

có sự bảo tồn ta khai thác được nó một cách bền vững. Tuy nhiên, trong cách xây dựng hiện nay ta đang tư duy khai thác hoặc bảo tồn theo cách không có sự tương tác tuần hoàn, khiến đô thị và thiên nhiên di sản đang là hai thực thể rời chứ chưa thực sự như một hệ sinh thái.

Một hiện trạng đáng buồn là cách làm kè bờ lấn biển. Sau khi ngăn chặn quan hệ của con người, đô thị với thiên nhiên thông qua các bức tường thành và trục giao thông, ta lại tiếp tục chặt đứt quan hệ này bằng rất nhiều đoạn kè với nhiều kinh phí đã được đầu tư. Nhưng vì thiếu nghiên cứu về thủy

văn và cái nhìn dài hạn về biến đổi khí hậu nên nhiều đoạn kè vừa phá vỡ hệ sinh thái vốn có vừa liên tục phải làm lại vì bị phá hỏng. Ngoài ra, vì lợi ích phát sinh từ đất nền nên nhiều nhà đầu tư đã đổ xô sa ven biển liên tục bồi lấp rồi lấn biển tiếp tạo ra các đô thị phẳng. Tức là khi nghiên cứu dự án đã không đề cập vấn đề sinh thái phù sa biển để kè nhiều lần, lấn dần ra biển.

4. Kết luận

Trong bài viết này tôi mới chỉ đề cập đến các vấn đề trực quan của đô thị Hạ Long. Còn rất nhiều các vấn đề đáng quan tâm khác cho một tương lai dài hạn như: đô thị thông minh, không gian đô thị phát triển tuần hoàn, các vấn đề môi sinh và tái tạo...xin chưa đề cập tới.

Chiến lược quy hoạch đô thị Hạ Long- Một đô thị đặc thù trên nền một di sản thiên nhiên thế giới- rất cần một nghiên cứu sâu hơn về hai khía cạnh là văn hóa bản địa và tương quan đô thị hiện đại với di sản thiên nhiên sẵn có.

Phải chăng, đã đến lúc các nhà làm quy hoạch đô thị cần nhìn nhận lại và có thể cũng cần phải thay đổi triết lý phát triển trong các đồ án quy hoạch đô thị của mình, để hưởng cái lợi và tránh cái hại, đúng như vị thế của những người đi sau./.

Tài liệu tham khảo

1. Chỉ thị về việc quản lý nhà nước trong các lĩnh vực đối với khu vực Vịnh Cửa Lục - <https://thuvienphapluat.vn/van-ban/Bo-may-hanh-chinh/Chi-thi-07-CT-UBND-2020-quan-ly-nha-nuoc-trong-linh-vuc-khu-vuc-vinh-Cua-Luc-tinh-Quang-Ninh-451132.aspx>
2. <http://quochoi.vn/tintuc/pages/tin-hoat-dong-cua-quoac-hoi.aspx?ItemID=43793>.
3. UBND Tỉnh Quảng Ninh- 2014- “Quy hoạch xây dựng vùng tỉnh Quảng Ninh đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2050 và ngoài 2050”.